

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BIR-BIRIGA TAQQOSLANGAN FRAZEOLOGIZMLAR

Egamberdiyeva Dilnoza Shodiyevna

Termiz Iqtisodiyot va Servis Universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning o'zaro taqqoslanishi tahlil qilingan. Frazeologizmlarning madaniy va semantik xususiyatlari, ularning o'zaro o'xshash va farqli jihatlarini ko'rib chiqilgan. Shuningdek, har ikkala tilning mentalitetini aks ettiruvchi o'ziga xos ifodalar misollar bilan yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Frazeologizm, ingliz tili, o'zbek tili, taqqoslash, semantika, madaniy xususiyatlar, til mentaliteti.*

Annotation: *This article analyzes the comparative features of phraseological units in English and Uzbek languages. It examines the cultural and semantic aspects of phraseological expressions, highlighting their similarities and differences. The study also illustrates unique expressions reflecting the mentality of each language through examples.*

Keywords: *Phraseological unit, English language, Uzbek language, comparison, semantics, cultural characteristics, language mentality*

Аннотация: *В данной статье проводится сравнительный анализ фразеологических единиц английского и узбекского языков. Рассматриваются культурные и семантические особенности фразеологизмов, выявляются их сходства и различия. Также через примеры освещаются уникальные выражения, отражающие менталитет каждого языка.*

Ключевые слова: *Фразеологизм, английский язык, узбекский язык, сравнение, семантика, культурные особенности, менталитет языка*

KIRISH

Til har bir xalqning madaniyati, tafakkuri va dunyoqarashining aksidir. Frazeologik birliklar esa tilning boyligi bo'lib, o'zida xalqning asrlar davomida shakllangan urf-odatlari, qadriyatlar va hayotiy tajribasini mujassam etadi. Har bir til o'z frazeologizmlari orqali nafaqat muloqot vositasini ta'minlaydi, balki milliy mentalitetni, tarixiy taraqqiyot bosqichlarini va dunyoni idrok etish tarzini ham namoyon etadi. Ingliz va o'zbek tillarida uchraydigan frazeologik birliklar ham ana shunday madaniy xotiraning yorqin ko'zgusidir. Garchi bu ikki til turli tillar oilasiga mansub bo'lsa-da, ular orasida hayotiy tajriba, hissiyot va qadriyatlar jihatidan umumiylik va farqlilik namoyon bo'ladi.

Mazkur tadqiqotda ingliz va o'zbek frazeologik birliklari o'rtasidagi o'xshashliklar va tafovutlar tahlil qilinadi, ularning semantik, madaniy va kommunikativ xususiyatlari chuqur o'rganiladi. Frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili ikki tilda so'zlashuvchi xalqlarning tafakkur dunyosini solishtirish imkonini beradi. Shu bilan

birga, bunday tadqiqot tilshunoslikda madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirish, tarjima nazariyasini boyitish va til o'rgatish metodikasini takomillashtirish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning o'ziga xos tomonlarini tahlil qilish, ularning madaniy ildizlarini aniqlash va muloqotdagi rolini yoritish maqsadida tayyorlangan.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot nazariy va taqqosloviiy tahlil usullariga asoslanadi. Asosiy metod sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning semantik, madaniy va lingvistik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish yo'li tanlandi. Maqolada frazeologik birliklarning ma'nosi, ularning milliy mentalitet va madaniyatdagi o'rni, shuningdek, ifoda shakllarining o'zaro o'xshash va farqli tomonlari tahlil etildi.

Tadqiqot davomida quyidagi asosiy metodlardan foydalanildi:

Deskriptiv usul – frazeologik birliklarning tarkibi va ma'nosi izohlandi;

Qiyosiy usul – ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar o'zaro solishtirildi;

Madaniyatshunoslik yondashuvi – frazeologizmlar orqali milliy mentalitet va madaniy qadriyatlar ifodasi tahlil qilindi.

Tadqiqot faqat mavjud ilmiy manbalar va lug'aviy materiallar asosida olib borildi, amaliy so'rovnoma, tajriba yoki statistik ma'lumotlar asosida ish olib borilmadi. Tahlil uchun ingliz va o'zbek tillaridagi nufuzli frazeologik lug'atlar, ilmiy maqolalar va tilshunoslik adabiyotlari asosiy manba sifatida xizmat qildi.

NATIJA

Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillaridagi bir qator frazeologik birliklar qiyosiy tahlil qilindi va ularning semantik, madaniy hamda lingvistik xususiyatlari o'rganildi. Misol tariqasida ingliz tilidagi “spill the beans” (sirni oshkor qilish) va o'zbek tilidagi “tilidan uchib chiqdi” frazeologizmlari o'zaro taqqoslandi. Ikkala birlik ham ma'lumotni bilib-bilmay oshkor qilish ma'nosini bildirsa-da, inglizcha iborada sirning tasodifiy ochilishi aks ettirilgan, o'zbekcha ifodada esa gapni ehtiyotsizlik natijasida aytib yuborish ko'proq ko'zda tutiladi. Yana bir misol sifatida ingliz tilidagi “when pigs fly” (imkonsiz ish haqida) va o'zbek tilidagi “quyosh g'arbdan chiqqanda” frazeologizmlari ko'rib chiqildi[2].

Har ikkala ibora mutlaqo imkonsiz, hech qachon ro'y bermaydigan holatni ifodalaydi, lekin obrazlari turlicha: ingliz tilida hayvon — cho'chqaning uchishi orqali g'ayrioddiylik tasvirlansa, o'zbek tilida esa tabiat qonuniga zid hodisa — quyoshning g'arbdan chiqishi orqali ifodalanadi. Bunday o'ziga xos obrazlarning mavjudligi har bir xalqning madaniy qadriyatlari va tafakkur tarzi bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi[1].

Bundan tashqari, ingliz tilidagi “break the ice” (muloqotni boshlash) va o'zbek tilidagi “gap ochmoq” frazeologik birliklari ham semantik yaqinlikka ega bo'lib, ikkalasida ham suhbat yoki aloqa boshlash, muhitni erkinlashtirish ma'nosi yotadi, biroq ingliz tilidagi ifoda muz obrazidan foydalanilgan bo'lsa, o'zbek tilida bevosita

muloqotni boshlash harakati ifodalanadi. Shuningdek, “hit the nail on the head” (muhim nuqtani topmoq) va o‘zbekcha “ko‘zingni ochdi” iboralari tahlil qilindi; har ikkisi ham maqsadga bevosita va aniq erishishni bildiradi, lekin ingliz tilida muammoga to‘g‘ri javob topish, o‘zbek tilida esa anglamagan narsani tushunib yetish obrazlari orqali beriladi. Ushbu frazeologik birliklarning tahlili ingliz va o‘zbek tillarida ko‘plab umumiy g‘oyalar mavjud bo‘lsa-da, ularning ifoda vositalarida milliy o‘ziga xoslik va madaniy tafovutlar mavjudligini isbotladi[3]. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, frazeologizmlar xalq tafakkurining tarixi, hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va madaniy qadriyatlarini ifodalaydi. Shu sababli frazeologik birliklarning qiyosiy o‘rganilishi tarjima amaliyotida, madaniyatlararo muloqotda va lingvistik tadqiqotlarda muhim o‘rin tutadi.

MUHOKAMA

Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili ularning shaklan va mazmunan o‘xshashligi bilan birga, milliy tafakkur va madaniyatdagi o‘ziga xos farqlarni ham yaqqol namoyon qilishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Misol uchun, ingliz tilidagi “kick the bucket” iborasi va o‘zbek tilidagi “olamdan o‘tmoq” frazeologizmlari bir-biriga semantik jihatdan mos kelib, o‘lim hodisasini bildiradi, ammo inglizcha ifoda obrazli va kinoyali tusda bo‘lsa, o‘zbek tilida an‘anaviy va odob doirasida ifodalangan. Bundan tashqari, ingliz tilidagi “cost an arm and a leg” (juda qimmat turmoq) iborasi o‘zbek tilidagi “qimmatga tushdi” frazeologizmi bilan o‘xshash ma‘noni bildiradi, biroq ingliz tilida ifoda nihoyatda kuchli hiperbola — ya‘ni, hayotiy a‘zolari qurbon qilish kabi keskin obraz orqali beriladi, o‘zbek tilida esa holat ko‘proq iqtisodiy yoki ma‘naviy jihatdan zarar ko‘rish ma‘nosida ehtiyotkorroq ifodalanadi. Yana bir misol sifatida “add fuel to the fire” (ahvolni battar qilish) ingliz tilida[1] va “yog‘ quymoq” o‘zbek tilida bir-biriga o‘xshash bo‘lib, har ikkisi mavjud vaziyatni yomonlashtirish, nizo va mojaroni kuchaytirish ma‘nosini anglatadi, bu esa tilning universalligini ko‘rsatadi. Biroq ayrim frazeologik birliklarda milliy mentalitetga xos obrazlarning qat‘iy ustunligi seziladi. Masalan, “barking up the wrong tree” (noto‘g‘ri yo‘ldan ketmoq)[4] ingliz tilida ovchi va it obraziga asoslangan bo‘lsa, o‘zbek tilida unga muvofiq ravishda “bekordan umidvor bo‘lmoq” yoki “suvni loy qilib yurmoq” kabi ifodalar mavjud bo‘lib, ular o‘zbek xalqining real hayotiy kuzatuvlari va turmush tarziga mos ravishda shakllangan.

Shuningdek, “a piece of cake” (o‘ta oson ish) ingliz tilida va “o‘z-o‘zidan bo‘ldi” yoki “yengil ish” o‘zbek tilida o‘zaro semantik jihatdan yaqin, ammo ingliz tilida shirinlik — cake — bilan bog‘liq ijobiy obraz tanlangan, o‘zbek tilida esa bevosita qulaylik va osonlik ifodalangan[5]. Muhokamadan ko‘rinadiki, ingliz tilida tabiat, ovchilik, hayvonot dunyosi va qadimgi mifologiyaga tayangan frazeologik birliklar keng tarqalgan bo‘lsa, o‘zbek tilida esa insoniy munosabatlar, mehnat faoliyati, urf-odat va diniy qadriyatlar asosida shakllangan frazeologizmlar ko‘proq uchraydi. Bunda xalqning yashash sharoiti, diniy qarashlari, iqtisodiy faoliyati va tarixiy

taraqqiyoti hal qiluvchi rol o'ynaydi. Frazeologik birliklarning ko'pgina hollarda kontekst asosida ma'nosini to'liq ochib berishi, ularning tarjima jarayonida ham muayyan ehtiyotkorlikni talab qilishini ko'rsatadi. Aks holda, yuzaki tarjima qilingan frazeologizmlar ma'no buzilishiga olib kelishi mumkin[5]. Shunday qilib, frazeologizmlarning qiyosiy tahlili nafaqat ikki tilning semantik va stilistik o'xshashliklari va tafovutlarini aniqlashga, balki milliy tafakkur va madaniy kodni anglashga ham imkon beradi. Bundan tashqari, bu kabi tadqiqotlar til o'rganuvchilarga va tarjimonlarga har ikki tildagi madaniyatlararo farqlarni chuqurroq his qilish, adekvat tarjima usullarini tanlash hamda frazeologik birliklardan muloqotda to'g'ri foydalanish uchun zarur bo'lgan lingvokulturologik kompetensiyani shakllantirishda katta yordam beradi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, har ikkala tilda ham frazeologizmlar xalq tafakkuri, tarixiy taraqqiyoti va madaniy qadriyatlarini ifoda etuvchi noyob til birliklari sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Frazeologizmlarning mazmun va shakl jihatidan o'xshashliklari umumiy insoniy tajribaning ifodasi bo'lsa, farqlari esa milliy tafakkur, madaniy muhit va tarixiy sharoitlarning ta'sirida shakllanganini ko'rsatadi. Misol uchun, o'zbek xalqining mehnatga, diniy qadriyatlarga va ijtimoiy munosabatlarga asoslangan frazeologizmlari ingliz tilida ko'proq tabiat, hayvonot olami va qadimgi mifologiyadan olingan obrazlar orqali aks etadi. Bu esa har ikki xalqning hayot tarzidagi va dunyoqarashdagi farqlarni aniq aks ettiradi, shuningdek, frazeologik birliklar tarjimasida oddiy so'zma-so'z yondashuv yetarli emasligi, balki ularning ma'no-yuklamasi, obrazlilik va stilistik xususiyatlarini to'liq hisobga olish zarurligi aniqlanadi.

Frazeologizmlar til o'rganuvchilarga va tarjimonlarga tilni chuqurroq o'rganish, madaniyatlararo farqlarni sezish va muloqotda yanada aniq, mazmunli ifodalar topishda katta yordam berishini ko'rsatadi. Shu bilan birga frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili lingvistik tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligi isbotlandi. Bu esa kelajakda frazeologik birliklarning tarjimasida, o'zaro adekvat moslik darajasi va milliy mentalitetni ifodalashdagi roli yuzasidan chuqurroq tadqiqotlar olib borish zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Cowie, A.P. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. Oxford University Press, 1998. — 312 p.
2. Kunin, A.V. *Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka*. Vysshaya Shkola, Moskva, 1996. — 381 p.

3.Shukurov, S.Sh. O'zbek tilining frazeologik boyligi. Fan nashriyoti, Toshkent, 1982. — 256 b.

4. Moon, Rosamund. Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. Oxford University Press, 1998. — 298 p.

5.Mahmudov, N.M., Rahmatullayev, B.M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Fan nashriyoti, Toshkent, 2000. — 512 b.